

Донбас і Крим: ціна повернення

Напередодні відзначення чвертьвікової річниці Незалежності України, до складу якої, що визнано світовим співтовариством, входять і Автономна Республіка Крим і Донбас, на тлі різноманітних дискусій, у тому числі на сторінках «З.С.», про інструменти припинення бойових дій і подальшого мирного розв'язання конфлікту редакції вдалося актуальним повернутися до рецензованого на шпальтах нашого журналу видання «Донбас і Крим: ціна повернення», виданого Національним інститутом стратегічних досліджень під загальною редакцією найавторитетніших в Україні науковців – Володимира Горбуліна, Олександра Власюка, Емми Лібанової, Олександри Ляшенко. Редакція отримала дозвіл на передрук деяких фрагментів цієї монументальної праці, у якій вперше об'єднано питання Донбасу і Криму.

*Шахівниця похитнулася,
і фігури посунулися на іпші
клітинки
Пол Губл*

XXX

Російська агресія проти України, анексія Криму та фактична окупація окремих районів Донбасу розпочали нову еру стимульованих міжнародних конфліктів, посилили дію наявних в міжнародному безпековому середовищі негативних чинників і запустили додаткові руйнівні тенденції, порушивши міжнародно-правові засади світового порядку.

У разі повернення в умовах глобалізації до «права сили» в міжнародних відносинах (як це намагається зробити Росія за допомогою своєї реваншистської політики) виникає ризик колапсу міжнародної системи, процес розпаду якої викликати неможливо. Процес розпаду якої викликати неможливо примноження загроз. Позиція України на світовій арені протягом останнього року зазнала кардинальних змін, що вимагає осмислення й поновлення визначення ключових засад зовнішньої політики нашої держави. Україна потребує чіткої зовнішньополітичної доктрини, підпорядкованої завданню збереження суверенітету і стратегічно спрямованої на відновлення територіальної цілісності, порушеної внаслідок анексії Криму і воєнних дій на території Донбасу. Процеси, пов'язані із закінченням холодної війни, попри надії на подолання істотних світових суперечностей, спричинили формування нових викликів у системі міжнародної безпеки. Ліквідація біполярної ідеологічної схеми, що визначала світовий устрій, не усунула конкуренції більш досконалих осучаснених доктрин і стратегій, спроможних конструювати власні порядки реальності. Загострення боротьби за домінування моделей інтерпретації сучасності призводить до виникнення нових суперечностей, що зрештою мають наслідком і нові збройні конфлікти.

Сучасне бачення світового порядку та характеру міжнародних відносин випливає з того, що світовий геополітичний простір поділений не стільки між великими державами зі сферами їхнього впливу, скільки між внутрішніми лініями напруженості між зоною стабільності, де панує закон і міжнародне право, пріоритетними є права людини, і сферою невизначеності, яка характеризується зневагою до закону, численними локальними конфліктами, гіпертрофією сил кримінального гатунку тощо – усім тим, що несе загрозу безпеці, стабільності і розвитку людської цивілізації. На сході Європи лінія цього поділу пройшла територією пострадянських держав, які після холодної війни опинилися в ролі «буферних зон» між Росією та ЄС.

XXX

Воєнно-політична ситуація на Європейському континенті цілком відповідає основним тенденціям, притаманним глобальним змінам. Специфіка безпекового середовища в Європі донедавна полягала в тому, що загроза виникнення тут повномасштабного воєнного конфлікту оцінювалася як низька, натомість вважалося, що сукупний ефект від дії новітніх, так званих м'яких, загроз, пов'язаних із процесами глобалізації, міг би мати для континенту руйнівні наслідки.

Світова економічна

криза істотно вплинула на формування європейського безпекового середовища, політику провідних держав та міжнародні безпекові структури. Крім очевидних внутрішніх економічних проблем, у низці європейських країн на порядку денному постала небезпека політичної нестабільності. Все це створює для країн Європи додаткові виклики, які можуть ще більше загостритися під впливом зовнішніх загроз, особливо на тлі помітного скорочення ними обсягів державних витрат на потреби безпеки і оборони.

Але уявлення про зниження ролі «жорстких» загроз, насамперед на Європейському континенті, виявилися передчасними. У світлі подій, пов'язаних із російською агресією проти України, такі уявлення починають істотно переглядатися.

Через загострення загальної ситуації у світі система європейської безпеки піддалася випробуванню. Процес формування розширеної Європи після завершення холодної війни супроводжувався одночасною появою на континенті нових ліній поділу між простором стабільності й зоною невизначеності.

XXX

Непередбачувана поведінка великої ядерної держави, що відмовляється діяти згідно з міжнародним правом і здійснює на свою користь переділ дер-

жавних кордонів, завдала руйнівного удару по світовому порядку, що склався після Другої світової війни. Такі процеси можуть призвести до формування у світі нової геополітичної реальності, у якій руйнуються усталені міждержавні зв'язки і порушується збалансованість світової політичної системи загалом. Замість моделі світового порядку створюється модель світового хаосу, в якому дехто мріє контролювати процеси глобальної дестабілізації. З другого боку, дії Росії надають право іншим міжнародним суб'єктам переглянути власні зобов'язання щодо неї. Можливості такого перегляду значно перевищують суто правові аспекти, вони зачіпають широке коло стратегічних питань – воєнних, фінансових, енергетичних.

XXX

Специфіка нинішньої безпекової кризи значною мірою полягає в тому, що вона розгортається в умовах глобалізації, тобто кардинального підвищення ступеня взаємної залежності суб'єктів міжнародної політики. Це вимагає підвищення рівня відповідальності від учасників системи міжнародних відносин. Натомість нехтування міжнародними зобов'язаннями, особливо з боку впливових світових держав та їх об'єднань, призводить до небезпечних наслідків на регіональному та глобальному рівнях, підриваючи можливість сталого економічного й соціального розвитку у світі.

XXX

Вторгнення російських

військ на територію України та анексія частини її території змушують переглянути стратегічні засади політики НАТО, що діяла протягом останніх десятиліть. Стало очевидним, що досі безпека країн-членів НАТО гарантувалася більше довірою до міцності укладених угод, ніж військовими засобами. Нині Росія зруйнувала цю довіру. Країни НАТО у відповідь на незаконне вторгнення Росії на територію України і окупацію Криму змушені були призупинити будь-які види військового та цивільного співробітництва з Росією. Перетворення Росії з партнера на супротивника підштовхує НАТО до відмови добровільно взятих на себе зобов'язань через нагальну необхідність створити передумови для реалізації гарантій безпеки для країн Центрально-Східної Європи та Балтії, якщо через агресивну поведінку Росії у цьому виникне потреба. Відмова від принципу «трьох «ні»» стратегічно необхідна для виправлення дисбалансу сил, що склався на сході Європи. З цього випливають далекосяжні наслідки як для загального розкладу сил у регіоні та світі, так і для майбутньої діяльності Альянсу.

XXX

Новітні виклики міжнародній безпеці мають транскордонний характер і потребують спільних зусиль міжнародної спільноти для їх подолання. У цих умовах на перший план виходить завдання побудови гнучкої й диференційованої системи відносин України з ключовими міжнародними акторами, яка відповідатиме викликам глобалізованого світу і сприятиме посиленню ролі нашої держави на світовій арені.

Пошук найбільш адекватної міжнародної та національної безпекової моделі для України стає першочерговим завданням. Одним із ефективних механізмів формування такої моделі на міжнародному рівні є стратегічне партнерство, потенціал якого досі залишається нерозкритим для нашої країни.

XXX

Агресія Кремля в Криму та на Донбасі стала реакцією на загрозу руйнації монополії Москви на визначення моделі розвитку пострадянського простору. Слідом за трьома країнами регіону – Україною, Грузією та Молдовою, які вже підписали угоди про асоціацію з Європей-

ським Союзом, можна очікувати на зближення ЄС з іншими державами, що наразі є учасниками інтеграційних проектів РФ. Але цей процес не відбуватиметься швидко. Як і всі великі держави, що перебувають на низхідній траєкторії втрати своєї могутності, Російська Федерація налаштована використовувати всі наявні важелі, зокрема військову силу. Законсервованість політичної системи, пріоритетність витрат на військові потреби демонструють, що Москва готується до тривалого протистояння. У цій ситуації Україна має усвідомити, що відкритий конфлікт з Росією залишатиметься найбільшим викликом для її національної безпеки ще протягом кількох десятиріч, і покладатися на нестандартні інструменти міжнародної політики, які дозволять їй стати дійсно незалежною демократичною європейською державою на противагу її авторитарному оточенню на сході.

XXX

Можна брати міста й вигравати битви, але не можна підкорити цілий народ.

Джордж Бернард Шоу

Російська збройна агресія кардинально змінила воєнно-політичну обстановку як довкола України та на Європейському континенті загалом, так і всередині нашої країни. Анексія Криму, окупація окремих районів Донецької й Луганської областей, а також утримання під російським контролем Придністров'я сформували «трикутник» реальних загроз Україні. Кожна з його «вершин» відіграє свою специфічну роль в антиукраїнській політиці

Кремля.

Їх сукупність може забезпечити Росії довготривалий негативний вплив на формування та реалізацію внутрішньої й зовнішньої політики України, передусім щодо європейської та євроатлантичної інтеграції. У разі ж реалізації намірів Росії розмістити свою авіабазу на території Білорусі «геометрія» воєнних загроз Україні доповниться північною «вершиною».

XXX

Є підстави прогнозувати, що чергова масштабна агресія Росії проти України може мати потужну військово-морську компоненту, яка діятиме безпосередньо із Криму. Її сили й засоби виконуватимуть завдання щодо порушення наших морських комунікацій, знищення кораблів Військово-Морських Сил і Державної прикордонної служби України. Досить вірогідною є можливість проведення Росією морської десантної операції за спільної участі в ній сил її Чорноморського флоту, з'єднань сухопутних військ, повітряно-десантних і десантно-штурмових частин, а також ударної авіації.

XXX

У результаті агресії Росії проти України, діяльності створених нею незаконних збройних формувань, бойовиків і найманців окремі райони Донецької та Луганської областей опинилися окупованими. Під контроль окупаційних сил потрапило близько 14,6 тис. км² території України, що складає 27,4 % загальної площі Донецької й Луганської областей. За

час конфлікту загинуло понад 8 тис. українців, з яких близько 6 тис. – мирні мешканці. Понад 1,5 млн жителів Донбасу були змушені залишити свої оселі та переїхати до інших безпечних регіонів України.

XXX

Навіть після виведення російських військ і найманців із цієї території України, а також роззброєння незаконних груп, що передбачено Комплексом заходів з імплементації Мінських домовленостей, там залишиться значна кількість навчених військовій справі людей. Загони так званої народної міліції, створення яких передбачено Комплексом заходів, та різноманітні військово-патріотичні громадські організації зможуть відігравати роль організаційного ядра з мобілізації та формування збройних загонів у випадку нової кризи. Матеріально-технічне забезпечення цих загонів (зокрема їх озброєння та забезпечення боєприпасами) візьме на себе угруповання російських військ, що дислокується на кордоні з Україною.

XXX

Аналіз воєнно-політичної обстановки, що склалася нині на сході України, свідчить про збереження довгострокової воєнної загрози нашій державі. Разом із тим малоімовірно, що в найближчий період вона може набутися форми широкомасштабної агресії.

XXX

Воєнні конфлікти в Криму та на сході України ознаменували початок ери війн, які часто називають гібридними. За етапами зародження та проведення, а також задіяними в них силами, засобами й формами боротьби вони суттєво відрізняються від «класичних» війн. Варто лише зазначити, що головну роль у них, особливо на початковому етапі, відіграють іррегулярні формування. Широко задіюється протестний потенціал окремих верств місцевого населення. Особливого значення набуває боротьба в інформаційному та кібернетичному просторі. Участь у конфлікті регулярних збройних сил має здебільшого прихований характер. Перевага надається силам спецоперацій, диверсійно-розвіду-

вальних груп і підрозділів різних видів розвідки.

Ефективна протидія агресору в таких війнах потребує передусім вивчення їх специфіки, аналізу форм і способів дій агресора, розроблення теорії застосування в них Збройних Сил України та інших військових формувань і правоохоронних органів, що залучаються до оборони держави.

XXX

Є 1000 способів мирного розв'язання конфліктів між державами і лише один спосіб вирішення проблем через воєнні дії, якщо хтось загрозить мирним способам.

Арон Вигушин

Для Росії військовий конфлікт на Донбасі з «маленької переможної війни» обернувся на геостратегічний програш, що фактично втягнув не готову до цього РФ у нову холодну війну, а також став причиною її міжнародно-політичної напівізольованості. Понад те, як слушно зазначають навіть російські оглядачі, військова агресія Росії проти України продемонструвала діаметрально протилежне тому, чого б хотіло російське керівництво: це очевидний показник слабкості, а не сили Росії, як країни загалом, так і кремлівських еліт зокрема. Гібридний метод ведення війни, успішно випробуваний у Криму, виявив свою неефективність на Донбасі, однак на сьогодні російські еліти лише частково наблизилися до реального усвідомлення цього факту, хоча відчуття катастрофи вже є.

XXX

Допустити воєнну поразку ДНР/ЛНР Кремль

дозволити собі не може, оскільки це означатиме найпотужнішу (явну/видиму) поразку Москви на пострадянському просторі, що принципово ставить під питання всі подальші реінтеграційні плани і проекти Кремля на євразійському напрямі. ДНР/ЛНР, на думку Кремля, є тривалим дестабілізуючим чинником, який у синергії з іншими чинниками має розхитати і зруйнувати Україну зсередини.

XXX

Загалом можна констатувати, що Росія втратила у провокуванні збройної кризи на території України певний темп та позицію гравця, що формує порядок денний, перейшовши до затяжної гри довкола статус-кво. Хоча і тут від неї можна очікувати на неординарні рішення, що претендуватимуть на тактичну успішність. Однак такі рішення побічно, але традиційно призводять до стратегічного ослаблення Росії, що є загальною проблемою стратегічної культури, характерної і для позавчорашньої царської Росії, і для вчорашнього Радянського Союзу, і для нинішньої Російської Федерації.

XXX

Не тільки Росія відчуває на собі вплив конфлікту на Донбасі – ЄС так само змушений рефлексувати свої дії в цьому конфлікті. Ключовим є те, що донбаський конфлікт вирвав європейців зі статечного процесу саморозвитку. Крим і Донбас змусили їх долучитися до ірраціонального (на їхній погляд) конфлікту, відмовитися від традиційної політики

лавірування на користь однозначних позицій та нейтральних оцінок. Це особливо помітно на тлі зміни офіційної риторики ЄС: від констатацій про «занепокоєння» та «стурбованість» європейського політичного бомонду сьогоднішня риторика спокійно використовує поняття «російська агресія», «пропаганда Кремля», «анексія», «трибунал».

XXX

Невдача – це можливість почати все з початку, але вже більш мудро.
Г. Форд

Під час неоголошеної війни Україна втратила щонайменше 20 % економічного потенціалу. Для реального сектору, як і для економіки загалом, 2014–2015 роки стали періодом стресових випробувань: перевіряється на міцність уся його структура – індустріально-аграрний комплекс, інфраструктура, логістика перевезень. Саме реальний сектор підчув нищівного удару під час збройного протистояння: розташовані у східних регіонах потужності вугільної, металургійної, машинобудівної, хімічної промисловості, що забезпечували значну частину внутрішнього промислового виробництва й експорту, зазнали колосальних втрат, знищено низку транспортно-логістичних об'єктів.

XXX

Суттєві погіршення прогнозів економічного розвитку України з боку міжнародних та вітчизняних фахових організацій свідчать про вагоме зниження рівня економічної безпеки. Її нинішній стан визначається сумарним впливом економічної рецесії, яка

розпочалася ще до початку російської агресії, та наслідками анексії Криму й воєнного конфлікту на Донбасі. Очевидно, що розподілити втрати національної економіки між цими складниками неможливо, тому розглянемо їх кумулятивний ефект, зумовлений переважно збройною агресією Росії на Донбасі. Отже, найвагомими викликами економічній безпеці держави сьогодні є такі.

1. Вимушена мілітаризація економіки...
2. Скорочення експортного потенціалу...
3. Зменшення надходжень до бюджетів усіх рівнів через скорочення податкової бази...
4. Масштабне розширення соціальних видатків, обумовлених зовнішньою агресією...
5. Скорочення внутрішньої ресурсно-сировинної бази паливно-енергетичного комплексу...
6. Гальмування технічної модернізації реального сектору економіки України внаслідок загострення дефіциту металургійної й машинобудівної продукції вітчизняного виробництва...
7. Дестабілізація банківської системи...
8. Зниження конкурентоспроможності національної транспортної системи та стрімка втрата транзитного потенціалу України...

Ефективна протидія зазначеним викликам економічній безпеці держави можлива лише в умовах згуртування нації перед зовнішньою військовою та економічною агресією. У протистоянні з агресором економіка значною мірою тримається на самовідданій праці мільйонів укра-

їнців та їх волонтерській підтримці. Це підвищує відповідальність держави за оперативне вирішення проблем економічної безпеки та соціального забезпечення.

XXX

Підкорити армію ворога, не доводячи до битви, – ось справжня вершина переваги.
Сунь Цзи

Для побудови успішної стратегії повернення неконтрольованих територій до складу України необхідно передусім чітко визначити вихідні умови цього процесу і визначитися щодо понять. Зокрема, потрібно розрізнити фактичний стан справ і його політико-правове тлумачення, що є вже інструментом впливу на ситуацію, який справляється сторонами конфлікту з метою досягнення їхніх інтересів.

Фактично на Донбасі має місце збройна агресія (інтервенція) Російської Федерації щодо України, в якій ініціатор конфлікту приховує участь своїх збройних сил та здійснює воєнні дії та контроль захопленої території за участю громадян України, які перейшли на бік ворога. З метою легалізації цього контролю створено маріонеткові режими ДНР/ЛНР, які є лише інструментом досягнення політичних цілей РФ у цьому конфлікті.

Досягнення цілей України в цьому конфлікті нині передбачає тактику збройного стримування переважачих сил противника, а також здійснення стратегічних політико-дипломатичних кроків, спрямованих на те, щоб у перспективі змусити агресора відмовитися від силового контролю над захопленою

територією і створити тим самим передумови для її реінтеграції до складу України. Наші цілі та умови їх досягнення визначають вибір інструментів політики, до яких належать і юридичні визначення, якими користується українська сторона в тлумаченні реалій конфлікту: «антитерористична операція» і «окремі райони Донецької і Луганської областей». Ці визначення відповідають способу й характеру дій української влади на відповідних територіях в умовах, що настануть після виведення російських військ і найманців.

XXX

Неможливо розраховувати на воєнне розв'язання проблеми Донбасу, а надто Криму, без критичного послаблення Росії; наявності чисельної, професійної, добре озброєної армії та внутрішньої політичної консолідації суспільства; лояльного ставлення до подібного кроку з боку ЄС і США; запасу економічної стабільності, необхідної для «перетравлювання» відвойованих регіонів. І це ще не повний перелік чинників впливу.

Другий шлях реінтеграції – через досягнення компромісу з нинішньою стороною конфлікту чи тим, хто її замінить у перспективі, – окреслюється іншою конфігурацією чинників і передумов. Послаблення Росії так само лишається ключовою зовнішньополітичною умовою. Але для реінтеграції на договірних засадах достатньо зміни політичного курсу

керівництва країни-агресора. У відносинах із Заходом договірний шлях реінтеграції є вже поступкою не з їхнього, а з нашого боку, а отже, потребує лише збереження політичного партнерства та гарантій економічної підтримки, зокрема допомоги для відновлення окупованих територій.

XXX

Повертатися не означає відступати назад, це крок уперед
«Менталіст» (The Mentalist)

Протягом останніх двох років Україна зазнала найтяжчих та найбільших втрат за часів незалежності. І поки що підрахунок цих втрат не завершено. Проминувши своєрідну точку неповернення на шляху свого історичного розвитку, Україна вийшла з біфуркації. Вектор подальшого руху обрано – повернення. Проте наперед слід твердо визначити, що йдеться не про механічне повернення втрачених земель та відновлення контролю над кордоном (хоча це, безсумнівно, надзвичайно важливо, є необхідною умовою повернення та, на жаль, ще не виконано). Ідеться про повернення України до свого історичного майбутнього. Воно розташоване у площині зробленого Україною цивілізаційного вибо-

ру, проте не є детермінованим, перебуваючи в межах від наявного песимізму до історичного оптимізму. Тому саме зараз, коли країна перебуває у стані багатомірного зламу, має сенс не шукати анестезію від болю втрат, а свідомо обирати гіркі ліки, аби набути можливості здійснити задумане.

Усе має свою ціну. Повернення також. Питання ціни, безумовно, є надважливим, але відповідь на нього вкрай складна і дуже неоднозначна...

Ціна повернення залежить також від погляду на проблему: якими є аверс і реверс повернення?

Ми повертаємо Крим до України чи Україну в Крим, Донбас в Україну чи Україну на Донбас? Відповідно, хто має сплачувати цю ціну? І нарешті, чим є ціна повернення, коли і як її має бути сплачено?

Почати має сенс з останнього питання і рухатися до першого. Такий «зворотний рух» є дуже символічним, оскільки переважна більшість процесів, які супроводжували і анексію Криму, і тимчасову окупацію окремих територій Донбасу, спиралися не на пряму, а саме на зворотну логіку. Тому, з огляду на шкалу важливості згаданих питань, розглядатимемо їх у зворотному порядку.

Що слід розуміти під «ціною повернення»?.. Спробувати надати відповідь можна, спираючись на економічний сенс двох основних способів ціноутворення – затратного та ринкового.

Якщо застосовувати затратний спосіб, який ще

називають «затрати плюс», то ціну повернення потрібно «розраховувати» через підсумовування збитків, прямих та непрямих втрат, витрат «на війну» тощо, корегуючи їх на розмір очікуваних вигод, які мають бути отримані внаслідок відновлення територіальної цілісності (повернення територій). Такий спосіб розрахунку є доволі прагматичним із економічного погляду і піддається формалізації. Проте його застосування дозволить прорахувати лише «повернення» до вже пройденого (і небажаного) етапу розвитку України, який сьогодні спрощено називають «до Майдану і до війни». Тому коли йдеться про повернення до майбутнього, єдиним способом визначення ціни може бути ринковий спосіб, який враховує сукупність не лише економічних, а й політичних, соціальних, психологічних та багатьох інших чинників. Ще одним аргументом на користь обрання саме ринкового підходу до визначення ціни повернення є репутаційний складник. Це пояснюється тим, що визначитися потрібно також із «ціною», яку слід «заплатити» багатьом стейкхолдерам надскладного процесу повернення – фактично за створення нової країни.

Звісно, застосування ринкового підходу багато запитань залишить у статусі риторичних, як-от: скільки коштує безпека країни? Скільки вартує її свобода?...

Є ще одне, вкрай важливе запитання: коли треба платити?

Якщо апелювати до думки вчених-економістів, то вони з цього приводу

небезпідставно стверджують, що «завтрашні гроші завжди дорожчі». Вочевидь, певною мірою це твердження можна спроектувати й на ціну повернення. Попри суттєві відмінності у формі та змісті тимчасової втрати Україною частини своїх південних та східних територій, «спільним знаменником» є їх повернення. По-перше, це саме те повернення, що його потрібно розглядати і як процес, і як результат; по-друге, це ще й механізми повернення. Оскільки «відторгнення» і анексованих, і тимчасово окупованих територій України відбувалося в обох випадках хоча й різними, але гібридними методами, то і повернення не може бути «втиснене» в межі суто політичних або економічних методів. Це схоже на медичні заходи щодо лікування політравми, коли якнайшвидше одужання залежить від найбільш вдалого поєднання найрізноманітніших методів лікування. Інакше кажучи, комплексність і цілісність механізмів повернення як Донбасу, так і Криму є другою їхньою спільною рисою. Проте принципові відмінності притаманні і стратегіям, і тактикам, і, найголовніше, часу повернення. Повернення Донбасу – це спринт, а повернення Криму – стаєрська дистанція.

І нарешті, потрібно з'ясувати, хто має сплачувати? Якщо відповідати на це запитання, розглядаючи його в площині «Україна – Крим» та «Україна – Донбас», вона буде очевидною – обидві сторони мають сплатити свою ціну. Однак проблема полягає в поляризації чи щонайменше дивергенції усвідомлення і

необхідності сплати такої ціни обома сторонами. На неконтрольованих наразі територіях така ціна сприймається як «невиправдана жертва» та позбавлена чіткого розуміння «вигоди повернення». Немає і кількісного вираження ціни. Про неможливість визначення її хоч скільки-небудь фіксованого рівня вже йшлося. У такому контексті каменем спотикання є риторика спору, чи виграють від повернення Крим і Донбас?

Відповідь «так», проста і очевидна для материкової України, може стати прийнятною для всіх, якщо виходити з логіки теорії багатства і бідності. Якщо «бідні» регіони від'єднуються, вони завжди програють (звісно, якщо не отримують більш потужних зовнішніх «джерел живлення»). Проте проблема є значно ширшою, ніж наповнення бюджетів Криму і так званих ДНР/ЛНР, а також встановлення ознак їхнього «багатства». Проблема полягає в усвідомленні реального ступеня бідності, яке блокується у свідомості людей міфами про «незліченні багатства» Криму та «непохитну і

горду всеукраїнську годівницю» з назвою Донбас. І тут знову стає актуальним порушене раніше питання про аверс і реверс. Очевидно, що рух має бути зустрічним, але це ідеальна модель, натомість на практиці важелі регулювання і аверсу, і реверсу має використовувати хоча б одна зі сторін.

Водночас, відповідаючи на запитання, хто має сплачувати за повернення, не можна обмежуватися лише двомірним, «пласким» варіантом. Оскільки Україна щільно вмонтована у геополітичний простір, то множина стейкхолдерів, які мають сплачувати, від самого початку перебуває у багатомірному (щонайменше 3D) форматі. З-поміж найважливіших з них і Європа, і Росія. Зважимо, що ціна повернення сьогодні і завтра буде різною, проте яким би не був її часовий горизонт, така ціна є історичною.

Історична ціна повернення України в майбутнє є і надзвичайно важливою, і надзвичайно високою. Важливість зумовлена тим, що ніколи раніше виклики національній безпеці України не поставали так гостро, а її забезпечен-

ня не цінувалося так високо. Це ціна, яка є вигідною, вона приносить «прибуток». Звеличення національних інтересів, ревізія концептуальних засад національної безпеки в розрізі усіх її складників (воєнного, економічного, фінансового, соціального тощо), зміна парадигми воєнної доктрини є важливими і вже виявленими, але далеко не вичерпними ознаками «вигідності» такої ціни. Водночас «вагомість» ціни формується не лише в Україні.

Національна безпека Росії закінчується там, де починається національна безпека її сусідів.

Дотепер національна безпека Росії ніколи не була такою уразливою і корозійною, а обрії її майбутнього ніколи не були такими тривожними. Попри збитки, понесені в збройному конфлікті, Україна, переживши «щеплення реалізму», ніколи не мала такої надійної європейської «зачіпки». Натомість Росія ніколи так вперто не сплачувала «збиткову ціну», просуваючись шляхом стратегічної антиєвропейської ізоляції.

Елементарна логіка начебто має підказувати: що більшими є втрати для Росії, то дешевшою має бути ціна повернення для України. Але не варто забувати про вбудованість обох країн у глобальний простір і про те, що Росія має відшкодувати всі завдані Україні протягом багатьох років збитки і втрати, а збіднілій країні сплачувати рахунки завжди складніше. Для України ж головне, попри все, не втрачати обраного напрямку руху, повертаючись до свого майбутнього.